

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ТЕЛӘЧЕ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН СОВЕТЫ
(IV чакырылыш)

чираттан тыш утырыш
КАРАРЫ

16 нчы февраль 2021 ел

№ 34

Теләче авылы

Теләче муниципаль районында
инициативпроектларны күрсәтү,
кертү, тикшерү һәм карау
Тәртибен раслау турында

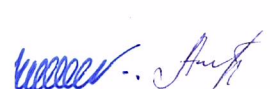
«Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләре советы» ассоциациясенен 2020 елның 22 декабрендәге 1277 номерлы хатын карап, "Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 26 статьясы нигезендә, Теләче муниципаль районы Советы **ка р а р и т т е**:

1. Кушымта итеп бирелә торган Теләче муниципаль районында инициативалы проектларны тәкъдим итү, кертү, фикер алышу һәм карау Тәртибен расларга
2. Әлеге карар гамәлдәге законнар нигезендә үз көченә керә.

Теләче муниципаль
районы Башлыгы

Н.Н. Хаҗипов

ТӘРТИП

Теләче муниципаль районында инициативалы проектларны тәкъдим итү, кертү, фикер алышу һәм карау

1 бүлек **Гомуми нигезләмәләр**

1 статья **Әлеге Тәртипне жайга салу предметы**

1. Әлеге Тәртип Россия Федерациясе Конституциясе, "Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон һәм Теләче муниципаль районы Уставы (алга таба - текст буенча-Муниципаль берәмлек) нигезендә инициативалы проектларны тәкъдим итү, кертү, фикер алышу, карау, шулай ук аларны конкурс нигезендә сайлап алу уздыру белән бәйлә рәвештә барлыкка килә торган мөнәсәбәтләрне жайга сала.

2. Татарстан Республикасы бюджетыннан бюджетара трансфертлар исәбенә финанс ярдәме алу өчен тәкъдим ителә торган инициативалы проектларны кертү, фикер алышу, карау һәм сайлап алу белән бәйлә мөнәсәбәтләргә карата әлеге Тәртип нигезләмәләре, әгәр Теләче муниципаль районы Советы карарлары нигезендә кабул ителгән Татарстан Республикасы Законында һәм (яисә) башка норматив хокукый актында башкача каралмаган булса, әлеге тәртип нигезләмәләре кулланылмый.

2 статья **Инициативалы проектлар**

1. Әлеге Тәртиптә инициативалы проект дигәндә Теләче муниципаль районы халкының Теләче муниципаль районы яки аның өлеше өчен өстенлекле әһәмияткә ия чараларны гамәлгә ашыру турындагы тәкъдиме аңлашыла, жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне яисә жирле үзидарә органнарына хәл итү хокукы бирелгән башка мәсьәләләрне хәл итү.

2. Инициативалы проект үз эченә түбәндәге мәгълүматларны алырга тиеш:

1) Теләче муниципаль районында яшәүчеләр яисә аның өлеше өчен өстенлекле әһәмияткә ия булган проблеманы тасвирлау;

2) күрсәтелгән проблеманы хәл итү буенча тәкъдимнәрне нигезләү;

3) инициативалы проектны гамәлгә ашыруның көтелгән нәтижәсен (көтелгән нәтижәләрне) тасвирлау;

4) инициативалы проектны гамәлгә ашыру өчен кирәкле чыгымнарны алдан исәпләү;

5) инициативалы проектны гамәлгә ашыруның планлаштырылган сроклары;

6) әлеге проектны тормышка ашыруда кызыксынган затларның

планлаштырылган (мөмкин) финанс, мөлкәт һәм (яки) хезмәт катнашуы турында белешмәләр;

7) инициативалы проектны тормышка ашыру өчен, планлаштырылган инициатив түләүләр күләменнән тыш, әлеге акчалардан файдалану күздә тотылган очракта, Теләче муниципаль районы бюджеты акчалары күләменә күрсәтмә;

8) әлеге Тәртипнең 3 статьясы нигезендә, әлеге инициатив проект гамәлгә ашырылачак Теләче муниципаль районы территориясенә яисә аның өлешенә күрсәтмә;

3. Инициативалы проект үз эченә әлеге статьяның 2 өлешендә каралган белешмәләр алган, инициатор карары буенча график һәм (яки) таблица материаллары кушылырга мөмкин.

Проектны тасвирлауның якынча формасы һәм аны тутыру буенча рекомендацияләр Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан раслана.

2 статья Инициативалы проектлар халык мәнфәгатьләрендә тормышка ашырыла ала торган территорияне билгеләү

1. Инициативалы проектлар муниципаль берәмлек халык мәнфәгатьләрендә, шулай ук түбәндәге территорияләрдә яшәүчеләр мәнфәгатьләрендә тормышка ашырылырга мөмкин:

- 1) күп фатирлы йортның керү урыны;
- 2) күпфатирлы йорт;
- 3) бер төркем күпфатирлы йортлар һәм (яки) торак йортлар (шул исәптән урам, квартал яки башка элемент планлаштыру структурасы);
- 4) торак микрорайон;
- 5) торак микрорайоннар төркеме;
- 6) торак пункт;
- 7) торак пунктлар төркеме;
- 8) жирлек;
- 9) жирлекләр төркеме.

2. Жирле эһәмияттәге аерым мәсьәләләрне (жирле үзидарә органнарына хәл итү хокукы бирелгән башка мәсьәләләрне) хәл итү буенча инициативалы проектларны гамәлгә ашыру һәм (яки) аерым муниципаль программалар чараларын үтәү максатыннан, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты карары белән (шул исәптән муниципаль программаны раслау турындагы карар белән) Теләче муниципаль районы территориясен өлкәләргә бүлү каралырга мөмкин. Бу очракта инициативалы проектлар Теләче муниципаль районы территориясенә (өлкә) тиешле өлешә чикләрендә тәкъдим ителә, тикшерелә һәм тормышка ашырыла.

2 бүлек Инициативалы проектларны тәкъдим итү һәм фикер алышу

4 статья Проектның инициаторлары

1. Инициативалы проектны кертү турындагы инициатива белән чыгыш

ясарга хокуклы:

1) уналты яшькә житкән һәм Муниципаль берәмлек территориясендә яшәүче кимендә ун граждандан торган инициатив төркем (алга таба-инициативалы төркем);

2) территориаль ижтимагый үзидарә органнары;

3) авыл жирлеге торак пунктты старостасы;

4) жирле ижтимагый берләшмәләр яисә ижтимагый берләшмәләрнең жирле бүлекчәләре, башлангыч профсоюз оешмалары, торак милекчәләре ширкәтләре, бакчачылык яки яшелчәчелек коммерцияле булмаган ширкәтләре.

2. Әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән затлар (алга таба-проект инициаторлары):

1) инициативалы проект эзерлиләр;

2) инициативалы проект турында фикер алышуны оештыралар яисә әлеге бүлек нигезләмәләре нигезендә инициативалы проектка ярдәм итү турындагы мәсьәлә буенча гражданныр фикерен ачыклауны тәмин итәләр;

3) Башкарма комитетка инициативалы проект кертәләр;

4) инициативалы проектны гамәлгә ашыруны тикшерүдә катнашалар;

5) Теләче муниципаль районының әлеге Тәртиптә һәм аның нигезендә кабул ителгән башка норматив хокукый актларында билгеләнгән бүтән хокуклары гамәлгә ашыралар һәм вазыйфаларны үтиләр.

3. Инициатив төркем төзү һәм аның әлеге статьяның 2 өлешендә күрсәтелгән мәсьәләләр буенча карарлар кабул итүе беркетмә белән рәсмиләштерелә. Беркетмәнең якынча формасы Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан расланьрга мөмкин.

4. Әлеге статьяның 2 өлешендә күрсәтелгән мәсьәләләр буенча карарлар территориаль ижтимагый үзидарә органнары булган проект инициаторлары тарафыннан территориаль ижтимагый үзидарә уставы нигезендә кабул ителә.

5. Әлеге статьяның 2 өлешендә күрсәтелгән мәсьәләләр буенча карарлар ижтимагый берләшмәләр булган проект инициаторлары тарафыннан аларны гамәлгә кую документлары нигезендә кабул ителә.

5 статья Инициативалы проектка ярдәм итү мәсьәләсе буенча гражданнырның фикерен ачыклау

1. Инициативалы проект муниципаль берәмлек халкы яисә аның бер өлешендә яшәүчеләр тарафыннан якланырга тиеш, алар мәнфәгатьләрендә инициативалы проектны гамәлгә ашыру күздә тотыла.

2. Проект инициаторы гражданнырның инициативалы проектка ярдәм итү мәсьәләсе буенча фикерен түбәндәге формаларда ачыклауны оештыра:

1) гражданныр жыенында инициативалы проектны карау;

2) гражданныр жыелышында яисә конференциясендә, шул исәптән территориаль ижтимагый үзидарәне гамәлгә ашыру мәсьәләләре буенча гражданныр жыелышында яисә конференциясендә инициативалы проектны карау;

3) гражданнырны сораштыруын үткөрү;

- 4) инициативалы проектка ярдәм итү өчен гражданнар имзаларын жыю.
3. Проект инициаторы инициативалы проектка ярдәм итү мәсьәләсе буенча гражданнарның фикерен ачыклауның берничә формасыннан файдалану турында карар кабул итәргә хокуклы.

6 статья Инициативалы проектларны тәкъдим итү мәсьәләләре буенча гражданнар жыелышы

1. Инициативалы проектны тәкъдим итү мәсьәләләре буенча гражданнар жыелышы (алга таба - жыелыш) проект инициаторы карары белән билгеләнә һәм үткәрелә.

2. Жыелыш Теләче муниципаль районы территориясендә үткәрелә, анда яшәүчеләр мәнфәгатьләрендә инициатив проектны тормышка ашыру планлаштырыла. Әгәр дә бу проектны гамәлгә ашыру муниципаль берәмлек халкы мәнфәгатьләрендә планлаштырыла икән, Теләче муниципаль районы территориясенә төрле өлешләрендә берничә жыелыш үткәреләргә мөмкин.

3. Жыелышта унтугыз яшькә житкән тиешле территориядә яшәүчеләр катнаша ала.

4. Жыелыш үткәреләргә мөмкин:

1) көндөзгә формада-көн тәртибе һәм тавыш бирүгә куелган мәсьәләләр буенча карарлар кабул итү мәсьәләләре буенча фикер алышу өчен халыкның бергә катнашуы рәвешендә;

2) читтән торып-көндөзгә рәвешендә - көн тәртибенә караган һәм тавыш бирүгә куелган мәсьәләләр буенча карарлар кабул итү мөмкинлеген күздә тоткан формада, шулай ук халыкның карарларын билгеләнгән вакытта урынга яисә жыелыш үткәрү турында хәбәрдә күрсәтелгән адрес буенча тапшыру мөмкинлеге яки "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә Теләче муниципаль районы сайтынан файдаланып тавыш бирү (<https://tulachi.tatarstan.ru/>) (алга таба - махсулаштырылган сайт).¹

5. Бер жыелышта берничә инициативалы проектны карау мөмкин. Әлеге очракта жыелышны оештыру һәм үткәрү буенча хокуклар һәм бурычлар проектларның инициаторлары белән бергә гамәлгә ашырыла.

6. Жыелыш үткәрү, документлар әзерләү һәм жибәрү буенча чыгымнарны проект инициаторы башкара.

7. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты әлеге проект инициаторына жыелышны үткәрүдә ярдәм итә, шул исәптән аны үткәрү өчен түләүсез нигездә бина бирә. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты карары белән жыелышлар үткәрү өчен бирелә торган биналар исемлегенә билгеләнергә мөмкин.

8. Жыелыш катнашучыларның гомуми саныннан 2/3 өлешен тәшкил иткән катнашучылар арасында хокуклы дип санала.

¹ "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә, техник мөмкинлек булганда, сайтны файдаланып, көндөзгә-читтән торып жыелыш үткәрү күз алдында тотыла.

7 статья **Жыелыш үткәругә эзерлек**

1. Жыелыш үткәру турында проект инициаторының карарында күрсәтелә:

1) фикер алышу өчен жыелыш үткәрелә торган инициативалы проект;
2) жыелышны үткәру формасы (көндөзгә яки көндөзгә-читтән торып);
3) жыелышның көн тәртибе, ә жыелышны көндөзгә-читтән торып үткәру очрагында-халык тавыш бирүләрен уздыру планлаштырыла торган мәсьәләләр;

4) жыелыш уздыру датасы, вакыты, урыны, ә көндөзгә-читтән торып уздырылган очракта - шулай ук тавыш бирүгә куелган мәсьәләләр буенча халыкның карарларын кабул итү тәмамлану датасы, һәм мондый карарлар тапшырылырга тиешле урын яисә адрес, йә тавыш бирүгә куелган мәсьәләләр буенча тавыш бирү өчен махсулаштырылган сайттан файдалану турында карар;

5) жыелышта катнашучыларның яки жыелышны көндөзгә-читтән торып үткәру очрагында көн тәртибендәгә мәсьәләләр буенча фикер алышуларда катнашучыларның фаразланган саны;

6) жыелыш үткәрелә торган территориядә яшәүчеләргә хәбәр итү йсуллары, аны үткәру турында;

2. Проект инициаторы Башкарма комитетка жыелышны үткәру турында 10 көннән дә соңга калмыйча язма хәбәр жибәрә.

3. Жыелыш үткәру турында хәбәрнамәдә күрсәтелә:

1) проект инициаторы (инициатив төркем әгъзаларының фамилияләре, исемнәре, атасының исеме, яшәу яки тору урыны турында белешмәләр, авыл торақ пунктының исеме, чара проектының башка инициаторы исеме һәм аның урнашу урыны турында белешмәләр);

2) әлегә статьяның 1 өлешендә каралган белешмәләр;

3) проектны башлап жибәрүчеләрнең фамилияләре, исемнәре, телефон номерлары, жыелышны оештыру һәм үткәру буенча күрсәтмә функцияләр башкарырга вәкаләтле затларның исем-фамилияләре, исемнәре, телефон номерлары.

4) жыелышны үткәрүдә ярдәм итү, шул исәптән жыелышны үткәру өчен бина бирү (жыелышны көндөзгә-читтән торып үткәру очрагында) һәм (яки) тавышка куелган мәсьәләләр буенча Халык тавыш бирү өчен махсус сайттан файдалану турында үтенеч;

4. Жыелышны үткәру турында белдерү проектның инициаторы һәм аны оештыру һәм үткәру буенча боеру функцияләрен башкарырга вәкаләтле затлар тарафыннан имзалана. Инициатив төркем исеменнән жыелышны үткәру турында хәбәрнамә инициатив төркем тарафыннан аны оештыру һәм үткәру буенча боеру функцияләрен үтәргә вәкаләтле затлар тарафыннан имзалана.

5. Жыелышны үткәру өчен бина бирү турындагы үтенеч булганда, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты хәбәрнамә кәргән көннән өч көн эчендә проект инициаторына бина бирү мөмкинлеге турында хәбәр итә яки жыелыш үткәру урынын һәм (яки) датасын һәм вакытын үзгәртәргә тәкъдим итә. Проект инициаторы әлегә тәкъдим алынганнан соң өч көн эчендә

жыелышны үткөрү урынын һәм (яки) вакытын үзгөртүгә ризалык яки ризалашмау турында хәбәр итәргә тиеш.

6. Теләче муниципаль районы башкарма комитеты жыелыш үткөрү турында белешмәләр урнаштыра, шул исәптән инициатив проект белән танышу тәртибе турында, муниципаль берәмлекнең "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге рәсми сайтында яисә махсулаштырылган сайтта:

- 1) жыелыш үткөрү турында хәбәрнамә кәргән көннән өч көн эчендә;
- 2) проект инициаторының жыелыш үткөрү урынын һәм (яисә) датасын һәм вакытын үзгөртү турындагы тәкъдим белән ризалыгы алынганнан соң ике көннән дә соңга калмыйча (жыелышны көндөзгә-читтән торып уздырганда).

7. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты, жыелыш үткөрдә ярдәм итү проекты инициаторына ярдәм итү максатыннан, вәкаләтле вәкил итеп билгеләргә хокуклы. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты вәкилен билгеләү турында проект инициаторына алдан хәбәр итә.

8 статья **Жыелышны көндөзгә формада үткөрү тәртибе**

1. Жыелыш башланганчы проект инициаторы жыелышта катнашкан гражданны теркәүне, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан расланган форма буенча исемлек төзү белән тәмин итә. Жыелышта катнашкан гражданны исемлегә жыелыш беркетмәсенә аерылгысыз өләше булып тора.

2. Жыелышның көн тәртибәндәгә мәсьәләләр буенча тавыш бирү тәртибе жыелышта катнашучыларның күпчелек тавышы белән раслана. Жыелышның көн тәртибәндәгә мәсьәләләр буенча карарлар жыелышта катнашучыларның күпчелек тавышы белән кабул ителә.

3. Жыелыш проект инициаторы вәкиле тарафыннан ачыла. Жыелышны алып бару өчен рәис һәм сәркатип сайлана.

4. Рәис жыелышны алып бара, көн тәртибәндәгә сорауларны игълан итә, жыелышта катнашучыларга чыгыш ясау өчен сүз бирә, жыелыш тарафыннан кабул ителгән карарларны формалаштыра, аларны тавышка куя, тавыш бирү нәтижәләрен игълан итә.

5. Сәркатип жыелыш беркетмәсен алып бара, анда жыелыш тарафыннан кабул ителгән барлык карарлар, алар буенча тавыш бирү нәтижәләре күрсәтелә. Жыелыш беркетмәсенә жыелыш әркатипе һәм рәисе кул куя.

6. Жыелыш беркетмәсендә күрсәтелә:

- 1) жыелышны үткөрү урыны һәм вакыты;
- 2) жыелышта катнашкан гражданны саны;
- 3) жыелыш рәисе һәм сәркатипе турында яшәү урыны күрсәтелгән мәгълүмат;
- 4) жыелышның көн тәртибе, чыгышларның эчтәлегә;
- 5) көн тәртибәндәгә мәсьәләләр буенча кабул ителгән карарлар.

9 статья **Жыелышны көндөзгә-читтән торып үткөрү тәртибе**

1. Жыелышны көн тәртибәндәгә мәсьәләләргә турыдан-туры карап

тикшерү һәм тавышка куелган мәсьәләләр буенча карарлар кабул итү элегә Тәртипнең 9 статьясында билгеләнгәнчә гамәлгә ашырыла.

2. Турыдан-туры фикер алышуда катнашмаган затлар жыелышны үткәру турында хәбәрдә күрсәтелгән, тавышка куелган мәсьәләләр буенча карарның язма рәвешендә рәсмиләштерелгән урынга яки адрес буенча җибәрергә хокуклы. Карарның якинча формасы Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан раслана .

3. Көндөзгә-читгән торып үткәрелә торган жыелышта катнашучылар булып, турыдан-туры фикер алышуда катнашкан затлар, шулай ук карарлар кабул итү тәмамланганчы алынган затлар санала.

4. Жыелышны үткәру вакытында махсус сайттан файдаланып, көндөзгә-читгән торып уздырылган очракта, жыелышны үткәру турында хәбәр урнаштыру һәм турыдан-туры фикер алышуда катнашмаган затларны тавыш бирүе көн тәртибе мәсьәләләре буенча күрсәтелгән сайтта үткәрелә.

5. Жыелышның көн тәртибе мәсьәләләре буенча тавыш бирү махсус сайттан файдаланып, жыелыш үткәрелә торган территориядә яшәүчеләр тарафыннан, "риза", "каршы" яки "тыелып калам" формулировкалары белән чагылдырылган көн тәртибендәгә һәр мәсьәлә буенча карар күрсәтү юлы белән башкарыла. Махсус сайтны кулланып тавыш бирүдә катнашучылар булып тавыш бирү датасына һәм вакытына кадәр электрон формада тавыш биргән кешеләр санала. Халыкны идентификацияләү Бердәм идентификация һәм аутентификация системасы хисап язмасын кулланып башкарыла. Тавыш бирү аның башлану датасы һәм вакыты тәмамланганчы тәнәфессез үткәрелә.

6. Махсус сайтны кулланып тавыш бирү нәтижәләре беркетмә рәвешендә формалаштырыла һәм сайтта мондый тавыш бирү тәмамланганнан соң бер көн эчендә урнаштырыла. Расланган тавыш бирү беркетмәсе Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты проект инициаторына өч көн эчендә аларны формалаштырганнан соң җибәрә. Күрсәтелгән беркетмә жыелыш беркетмәсенен аерылгысыз өлеше булып тора.

7. Тавыш бирүне уздырганда жыелышта катнашучы һәр кешенен "шәхси мәгълүматлар турында" Федераль законның 9 статьясында билгеләнгән таләпләр нигезендә рәсмиләштерелә торган шәхси мәгълүматларны эшкәртүгә ризалыгы алынырга тиеш.

8. Тавыш бирү тәмамланганнан соң, сораштыру юлы белән яки махсус сайтны кулланып, сәркәтип жыелыш беркетмәсен эзерли, аңа жыелыш сәркәтибе һәм рәисе кул куя.

9. Көндөзгә-читгән торып уздырыла торган жыелыш беркетмәсендә күрсәтелә:

- 1) көндөзгә фикер алышу урыны һәм вакыты;
- 2) читгән торып тавыш бирү ысулы, аны башлау һәм тәмамлау датасы һәм вакыты;
- 3) жыелышта катнашкан гражданнар саны;
- 4) жыелыш рәисе һәм сәркәтибе турында яшәу урыны күрсәтелгән мәгълүмат;
- 5) жыелышның көн тәртибе, чыгышларның эчтәлегә;

б) көн тәртибендәге мәсьәләләр буенча кабул ителгән карарлар һәм алар буенча тавыш бирү нәтижәләре.

10 статья Инициативалы проектларны тәкъдим итү мәсьәләләре буенча гражданнар конференциясен үткәрү

1. Инициативалы проектны гамәлгә ашыру күздә тотылган 16 яшькә житкән кешеләр саны 1000 кешедән артып китсә, инициативалы проектларны тәкъдим итү мәсьәләләре буенча гражданнар конференциясе (алга таба - конференция) үткәрелергә мөмкин.²

2. Конференция элек Тәртипнең 6-9 статьяларында билгеләнгән тәртиптә, элек статьяда билгеләнгән үзгәртелгән исәпкә алып үткәрелә.

3. Конференцияне үткәрү турында проект инициаторы Карарында, элек Тәртипнең 7 статьясындагы 1 өлешендә каралган нигезләмәләр белән беррәттән, күрсәтелергә тиеш:

1) делегатлар сайлау өчен вәкилле нормасы - 16 яшькә житкән тиешле территориядә яшәүче 100 кешедән ким дигәндә 1 делегат;

2) делегатлар сайлау өчен жылышлар үткәрү вакыты һәм тәртибе.

4. Конференция беркетмәсенең аерылгысыз өлеше булып делегатлар сайлау турында жылышлар беркетмәләре тора.

11 статья Инициативалы проектларга ярдәм итү өчен гражданнар имзаларын жыю

1. Инициативалы проектларга ярдәм итү өчен гражданнар имзаларын жыю (алга таба - имзалар жыю) проектның инициаторы тарафыннан башкарыла.

2. Инициативалы проектларга ярдәм итү өчен, инициатив төркем әгъзалары имзаларын да кертәп, имзалар саны Тиешле территориядә яшәүчеләрнең 13 яше тулган саныннан 2/3 тәшкил итәргә тиеш.³

3. Имзалар жыю киләсе тәртиптә башкарыла:

1) имзалар алар кул кую кәгазенә кертү юлы белән жыела, аның формасы Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан раслана;

2) кул кую кәгазендә инициатив проект күрсәтелә, аңа ярдәм йөзеннән имза жыю гамәлгә ашырыла;

3) язылу кәгазендә яшәүченең имзасы һәм аны кертү датасы куела. Имза һәм датасын яшәүче үз кулы белән куя. Имза кую кәгазендә куела торган кулланучы турында белешмәләр, имзалар жыючы зат үтенече буенча, кул кую кәгазенә кертелергә мөмкин. Элек мәгълүматлар кулъязма ысул белән генә кертелә, карандаш куллану рөхсәт ителми;

4) яшәүче бер үк инициативалы проектны яклап бер генә тапкыр имза куярга хокуклы;

² Халык саны жылыш турында элек модель актының нигезләмәләре нигезендә жирле шартлардан чыгып билгеләнә (7 статьяның 8 өлеше).

⁴ Саны жирле шартлардан чыгып билгеләнә. Проект бәсеннән, имза жыела торган территория халкы саныннан һәм башка факторлардан чыгып, имзалар санына карата дифференциацияләнгән таләпләр билгеләнергә мөмкин.

5) һәр язылу кәгазе проект инициаторы вәкиле имзасы белән расланган булырга тиеш. Имза салу кәгазе тәмамланганда, имзалар жыюны гамәлгә ашыручы проект инициаторы вәкиле үз фамилиясен, исемен һәм атасының исемен, туган көнен, яшәү урыны адресын үзе күрсәтә, шулай ук үз имзасын һәм датасын куя;

б) имзалар жыйганда кул кую кәгазен шәхси һәм әйләнештә тутыру рөхсәт ителә. Шул ук вакытта яклар имзаларның бердәм нумерациясе булган, ә имзалар жыюны гамәлгә ашыручы проект инициаторы вәкиле турында таныклыклар кул кую кәгазенең икенче ягында турыдан-туры яшәүченең соңгы имзасыннан соң куела;

7) имзалар жыйганда "Шәхси мәгълүматлар турында" Федераль законның 9 статьясында билгеләнгән таләпләр нигезендә рәсмиләштерелә торган һәр кешенең шәхси мәгълүматларын эшкәртүгә ризалыгы алынырга тиеш.

12 статья Әлеге инициативалы проектка ярдәм итү турында гражданнарның фикерләрен ачыклау өчен сораштыру үткәру

1. Әлеге инициативалы проектка ярдәм итү турында гражданнар фикерен ачыклау өчен (алга таба-сораштыру) муниципаль берәмлек халкы инициативасы буенча үткәрелә, аларда түбәндәге очракларда инициативалы проектны гамәлгә ашыру тәкъдим ителә:

1) инициативалы проектны тулаем муниципаль берәмлек халкы мәнфәгатьләрендә тормышка ашыру тәкъдим ителә;

2) инициативалы проектны муниципаль берәмлекнең халык мәнфәгатьләрендә гамәлгә ашыру тәкъдим ителә, аларның саны 1000 кешедән артып китә.⁴

2. Сораштыру билгеләү өчен проект инициаторы муниципаль берәмлек советына гариза жибәрә, гаризада түбәндәгеләр күрсәтелә:

1) сораштыру үткәру тәкъдим ителгән инициативалы проект;

2) проект инициаторының тәкъдимнәре:

а) сораштыру үткәру датасы һәм сроклары турында;

б) сораштыру уздырган тәкъдим ителә торган мәсьәләне (мәсьәләләрне) формалаштыру турында;

в) сораштыру үткәру методикасы турында;

г) сораштыруда катнашучы муниципаль берәмлек халкының минималь саны турында;

3) проект инициаторы турында белешмәләр (инициатив төркем әгъзаларының фамилияләре, исемнәре, аталарының исемнәре, аларның яшәү яки тору урыны турында белешмәләр, авыл торак пунктының исеме, чараның башка инициаторы исеме һәм аның урнашу урыны).

3. Әгәр проектның инициаторы инициатив төркем булса, гариза инициатив төркемнең барлык әгъзалары тарафыннан имзалана. Әгәр

⁴ Халык саны жирле шартлардан чыгып билгеләнә.

проектның инициаторы булып әлеге Тәртипнең 4 статьясындагы 1 өлешендә күрсәтелгән башка затлар торса, гаризага проект инициаторының вәкаләтле заты һәм инициатив проектны гамәлгә ашыру тәкъдим ителә торган кимендә 10 муниципаль берәмлек кешесе имза сала.⁵ Бу очракта гаризада шулай ук гаризага (фамилияләре, исемнәре, атасының исемнәре, аларның яшәү яки тору урыны турында белешмәләр) кул куйган затлар турында белешмәләр күрсәтелә.

4. Теләче муниципаль районы Советы гариза кәргән көннән 30 көннән дә соңга калмыйча аны карый һәм сораштыру билгеләү яки сораштыру бирүдән баш тарту турында арар кабул итә.

5. Әгәр хокук бозулар инициативаны тәкъдим итүдә катнашкан муниципаль берәмлек халкының ихтыяр белдерүе нәтижәләрен дәрәс итеп билгеләргә мөмкинлек бирмәсә, сораштыру үткәру турындагы инициативаны тәкъдим итүнең әлеге статьяда билгеләнгән тәртибен бозу сораштыру билгеләүдән баш тарту өчен нигез булып тора.

6. Гражданнар арасында инициативалы проектларны тәкъдим итү мәсьәләләре буенча сораштыру Теләче муниципаль районы Советының 2006 елның 14 июлендәге 48 номерлы «Теләче муниципаль районында гражданнар арасында сораштыру үткәру һәм билгеләү тәртибе турындагы положение турында» карары белән билгеләнгән тәртиптә үткәрелә.

7. Сораштыруда муниципаль берәмлек яки аның өлешендә яшәүчеләр катнаша ала, аларда 16 яшькә житкән инициативалы проектны гамәлгә ашыру тәкъдим ителә.

8. Сораштыру нәтижәләре буенча, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты әлеге проект инициаторына 3 эш көненнән дә соңга калмыйча житкерә.

3 бүлек **Инициативалы проектларны кертү һәм карау**

13. Башкарма комитетка инициативалы проектлар кертү

1. Инициативалы проект керткәндә Башкарма комитетка тапшырыла:

1) проектның кәгаздә һәм электрон формада тасвирламасы, аңа график һәм (яки) таблица материаллары кушылырга мөмкин;⁶

2) әлеге Нигезләмәнең 4 статьясындагы 4, 5 өлешләре нигезендә инициатив төркем төзү беркетмәсе яисә башка документлар, шулай ук проект инициаторының инициативалы проектны караганда һәм тормышка ашырганда аның исемненнән Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты белән хезмәттәшлек итәргә вәкаләтле затларны билгеләү турындагы карары;

3) жыен, гражданнар жыелышлары яки конференцияләре бюеркетмәсе, гражданнар арасында сораштыру нәтижәләре һәм (яки) муниципаль берәмлек халкы тарафыннан инициативалы проектны яки аның өлешендә хуплауны раслаучы кул куелган битләр.

2. Әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән документлар инициатив

⁵ Халык саны инициатив төркемдә катнашучылар санына тигез итеп билгеләнә.

⁶ Электрон форма булу турындагы таләп жирле шартлардан чыгып кертелә.

проектны караганда һәм гамәлгә ашырганда турыдан-туры башкарма комитетка, проектның инициаторы буларак, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты белән хезмәттәшлек итәргә вәкаләтле зат тарафыннан тапшырыла, яисә аны күчереп жибәргәндә кыйммәте игълан ителгән почта аша жибәрелә һәм салынган кертемнәрнең тасвирламасы белән жибәрелә.

3. Проектны кертү датасы булып, әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән документларны Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты алган көн тора.

4. Әгәр документлар Башкарма Комитетка турыдан-туры зат, проектның инициаторы Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты белән инициативалы проектны караганда һәм тормышка ашырганда үзара хезмәттәшлек итәргә вәкаләтле зат тарафыннан тапшырылса, күрсәтелгән затка, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан аларның исемлеген һәм алыну датасын күрсәтеп, документлар алу турында расписка бирелә. Расписка Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан документлар кабул ителгән көнне тапшырылырга тиеш.

14 статья **Инициативалы проектларны карау буенча Комиссия**⁷

1. Инициативалы проектларны карау буенча Комиссия (алга таба - комиссия) инициативалы проектларның социаль-икътисадый әһәмиятен объектив бәяләү һәм аларны конкурс нигезендә сайлап алу максатында төзелә.

2. Комиссиянең саны унөч кеше тәшкил итә.

3. Комиссиянең персонал составы Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты карары белән билгеләнә. Комиссия әгъзаларының гомуми саныннан яртысы Теләче муниципаль районы Советы тәкъдимнәре нигезендә билгеләнә. Комиссия составы комиссия тарафыннан кабул ителә торган карарларга йогынты ясарга мөмкин булган мәнфәгатләр каршылыклары барлыкка килү мөмкинлеген төшереп калдыру өчен формалаштырыла.

4. Комиссия комиссия рәисе, комиссия рәисе урынбасары, комиссия секретаре һәм аның эшендә катнашучы комиссия әгъзаларыннан тора.

5. Комиссия рәисе:

1) комиссия эшен оештыра, аның эшчәнлегенә белән житәкчелек итә;

2) комиссиянең чираттагы утырышы көн тәртибе проектын формалаштыра;

3) комиссия әгъзаларына йөкләмәләр бирә;

4) комиссия утырышларында рәислек итә.

6. Конкурс комиссиясе рәисе урынбасары, вакытлыча булмаганда, конкурс комиссиясе рәисе вазыйфаларын башкара.

7. Комиссия сәркатибе:

1) комиссия эшчәнлеген мәгълүмати һәм документлар белән тәмин итүне, шул исәптән комиссия утырышына әзерлекне гамәлгә ашыра;

2) комиссия әгъзаларына, проект инициаторларына һәм комиссия

⁷ Комиссия төзү конкурс нигезендә сайлап алуны уздырган очракта гына мәжбүри булып тора.

утырышына чакырылган башка затларга комиссиянең чираттагы утырышын үткөрү датасы, урыны һәм комиссиянең чираттагы утырышы көн тәртибе турында хәбәр итә;

3) комиссия утырышлары беркетмәләрен алып бара.

8. Комиссия эгзасы:

1) комиссия эшендә, шул исәптән комиссия утырышларында катнаша;

2) комиссия эше мәсьәләләре буенча тәкъдимнәр кертә;

3) комиссия утырышларында карала торган документлар һәм материаллар белән таныша;

4) комиссия утырышында катнашучыларга сораулар бирә;

5) комиссия утырышларында тавыш бирә.

9. Комиссия эшенең төп формасы-утырышлар.

10. Комиссия утырышы анда аның эгзаларының яртысыннан да ким булмаган өлеше булган очракта хокуклы дип санала.

11. Проект инициаторларына һәм аларның вәкилләренә комиссия тарафыннан инициативалы проектларны карауда катнашу һәм алар буенча үз позицияләрен баян итү мөмкинлеге тәмин ителә. Проект инициативасын карау планлаштырыла торган комиссия утырышы турында проектны башлап жибәрүчеләргә аны үткөрү көненә кадәр биш көннән дә соңга калмыйча хәбәр ителә.

12. Проект турында фикер алышу һәм комиссия тарафыннан карарлар кабул итү проект инициаторы һәм башка чакырылган затлар катнашыннан башка башкарыла.

13. Комиссия карары утырышта катнашучылар саныннан күпчелек тавыш белән ачык тавыш бирү юлы белән кабул ителә. Тавышлар тигез булганда комиссия утырышында рәислек итүче тавышы хәлиткеч булып тора.

14. Комиссия эгзалары карарлар кабул итү турындагы мәсьәләләр буенча фикер алышканда тигез хокукларга ия.

15. Комиссия тарафыннан кабул ителгән карар белән килешмәгән очракта, комиссия эгзасы комиссия утырышы беркетмәсенә кертелергә тиешле язма рәвештә үзенең аерым фикерен баян итәргә хокуклы.

16. Комиссия утырышы нәтижеләре буенча беркетмә төзелә, ул комиссия утырышында рәислек итүче, комиссия секретаре һәм аның утырышында катнашкан комиссия эгзалары тарафыннан комиссия утырышы уздырылганнан соң өч эш көне эчендә имзаланган.

17. Комиссия секретаре, комиссия утырышы беркетмәсенә кул куелган көннән соң килүче эш көненнән дә соңга калмыйча, аны Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты житәкчесенә жибәрә.

18. Комиссия эшчәнлеген оештыру-техник яктан тәмин итүне Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты башкара.

15 статья Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты инициативасы проектын карау тәртибе

1. Әлеге инициативалы проект Теләче муниципаль районы Башкарма

комитеты тарафыннан 30 көн эчендә карала.

2. Инициатив проектны башкарма комитетка кертү турындагы мәгълүмат «Теләче» газетасында басылып чыгарга (халыкка житкерелергә) һәм Теләче муниципаль районының рәсми сайтында "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә урнаштырылырга тиеш, инициатив проект Башкарма комитетка кертелгән көннән алып өч эш көне эчендә, әлеге Тәртипнең 2 статьясындагы 2 өлешендә күрсәтелгән белешмәләр, шулай ук проект инициаторлары турында мәгълүмат белән. Бер үк вакытта гражданнарغا Башкарма комитетка үз искәрмәләрен һәм инициатив проект буенча тәкъдимнәрен бирү мөмкинлеге турында, аларны тәкъдим итү вакыты күрсәтелеп хәбәр ителә.

3. Инициативалы проект буенча искәрмәләр һәм тәкъдимнәр бирү вакыты жиде эш көне тәшкил итә.⁸ Үз искәрмәләрен һәм тәкъдимнәрен Теләче муниципаль районында яшәүче 16 яше тулган кешеләр жибәрергә хокуклы. Искәрмәләр һәм тәкъдимнәр Башкарма комитетка яшәүче тарафыннан турыдан-туры тапшырыла яисә почта аша жибәрелә.

4. Инициативалы проект буенча искәрмәләрен һәм тәкъдимнәрен гомумиләштерүне комиссия башкара.

5. Инициатив проектны карау нәтижәләре буенча комиссия Теләче муниципаль районы Башкарма комитетына әлеге статьяның 7 өлешендә күрсәтелгән карарларның берсен кабул итәргә тәкъдим итә. Комиссия карарында шулай ук проектны эшләп бетерү буенча тәкъдимнәр дә булырга мөмкин.

Әгәр Башкарма комитетка берничә инициатив проект кертелгән булса, шул исәптән өстенлекле проблемаларның эчтәлегенә буенча охшаш проблемаларны тасвирлау белән, комиссия Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты житәкчесенә конкурс нигезендә сайлап алуны оештырырга тәкъдим итә.

6. Конкурс сайлап алу әлеге Тәртипнең 16 статьясы нигезендә оештырыла. Конкурс сайлап алуын үткөрү турында белдерү проект инициаторларына тиешле карар кабул ителгәннән соң өч көннән дә соңга калмыйча жибәрелә.

7. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты житәкчесе комиссия тәкъдиме белән яки конкурс нигезендә сайлап алу нәтижәләре буенча түбәндәге карарларның берсен кабул итә:

1) инициативалы проектны хупларга һәм муниципаль берәмлек бюджеты турындагы карарда каралган бюджет ассигнованиеләре чикләрендә муниципаль берәмлек бюджеты проектын төзү һәм карау (муниципаль берәмлек бюджеты турындагы карарга үзгәрешләр кертү) тәртибе нигезендә тиешле максатларга һәм (яисә) муниципаль берәмлек бюджеты турындагы карарда каралган бюджет ассигнованиеләре чикләрендә муниципаль берәмлек бюджеты проектын төзү һәм карау тәртибе нигезендә эшне дәвам итәргә;

2) инициативалы проектка ярдәм итүдән баш тарту һәм инициативалы

⁸ 5 эш көннән дә ким булмаган санда күрсәтелә.

проектка ярдәм итүдән баш тарту сәбәпләрен күрсәтеп, проект инициаторларына кире кайтарырга.

8. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты житәкчесе әлеге инициативалы проектка ярдәм итүдән баш тарту турында карар кабул итә:

1) инициативалы проектны кертү һәм аны карауның билгеләнгән тәртибен үтәмәү;

2) инициативалы проектның федераль законнар һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукый актлары, Татарстан Республикасы законнары һәм башка норматив хокукый актлары, муниципаль берәмлек уставы таләпләренә туры килмәве;

3) жирле үзидарә органнарында кирәкле вәкаләтләр һәм хокуклар булмау сәбәпле, инициативалы проектны гамәлгә ашыру мөмкинлеге булмау;

4) инициативалы түләүләр булмаган инициатив проектны гамәлгә ашыру өчен кирәк булган акчалар күләмендә муниципаль берәмлек бюджеты акчалары булмау;

5) инициативалы проектта тасвирланган проблеманы нәтижәлерәк хәл итү мөмкинлеге булу;

6) конкурс сайлап алуын узмаган инициативалы проектны тану.

9. Проектны карау нәтижәләре буенча карар проект инициаторына кабул ителгән көннән соң өч көннән дә соңга калмыйча жиберелә.

10. Теләче муниципаль районы башкарма комитеты, ә әлеге статьяның 8 өлешендәге 5 пункттында каралган очракта, проект инициаторларына инициативалы проектны бергәләп эшләп бетерергә, шулай ук аны башка муниципаль берәмлекнең яки дөүләт органының жирле үзидарә органына аларның компетенциясе нигезендә тәкъдим итәргә тиеш. Проектны эшләп бетерү өчен комиссия комиссия әгъзалары, Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты вәкилләре, проект инициаторы вәкилләре арасыннан эшче төркем төзи, шулай ук проектны эшләп бетерү вакытын билгели. Эшләп бетерелгән инициативалы проект комиссия тарафыннан әлеге Тәртипнең 15 статьясы һәм әлеге статья нигезендә карала.

16. Инициативалы проектларны конкурс нигезендә сайлап алу

1. Конкурс сайлап алуны комиссия башкара.

2. Конкурс сайлап алу критерияләре булып тора:

1) халыкның инициативалы проект хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларны билгеләүдә һәм аны тормышка ашыруда катнашуы дәрәжәсе;

2) инициативалы проектны гамәлгә ашырудан социаль нәтижәлелек;

3) *икътисади нәтижә*.

3. Конкурс сайлап алу критерийлары, аларның әһәмияте, аларга тиешле баллар һәм үлчәү коэффициентлары әлеге Тәртипкә кушымтада (алга таба - критерийлар) билгеләнгән.

4. Конкурс сайлап алу әлеге Тәртипнең 15 статьясы нигезендә үткәрелә торган комиссия утырышында башкарыла.

5. Комиссия инициативалы проектларны конкурс нигезендә сайлап

алуны узган инициативалы проектларны ачыклау критерийлары нигезендә бәяләүне гамәлгә ашыра.

6. Конкурс нәтижәләре, критерийлар буенча йомгаклау бәясен исәпкә алып, комиссия инициативалы проектларны конкурс нигезендә сайлап алуны узган яисә узмаган дип игълан итү турында карар кабул итә.

7. Конкурс сайлап алуын узган инициатив проект дип барлык критерийлар буенча максималь суммар балл алганы игълан ителә.

17 статья Теләче муниципаль районы башкарма комитетының инициатив проектны гамәлгә ашыру турында карары

1. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты инициативалы проектны тормышка ашыру турында карар чыгара.

2. Инициативалы проектны гамәлгә ашыру турындагы карар үз эченә алырга тиеш:

1) инициатив проектны гамәлгә ашыру нәтижәсендә барлыкка килергә тиеш булган объектның исеме (адресы яки урыны күрсәтелгән) яисә гамәлгә ашыруга инициатив проект җибәрелгән чараның атамасы;

2) муниципаль берәмлек бюджеты акчаларын тоту (төзелеш, реконструкция, реконструкция, сатып алу, чара (чаралар) үткөрү, башкалар;

3) инициативалы проектны гамәлгә ашыруга бүлеп бирелә торган муниципаль берәмлек бюджеты акчаларын баш бүлүченең исеме;

4) заказ бирүче, төзүче исеме;

5) объектны файдалануга тапшыру (сатып алу), чараны (чараларны) тормышка ашыру вакыты;

6) объектның күз алдында тотылган (чик) бәясе яисә инициатив түләүләр күләмен бүлеп биреп, чараны (чараларны) үткөрүгә чараларның иң чик күләме;

7) объектның фаразланган (чик) бәясен яки инициатив түләүләр күләмен бүлеп биреп, чараны (чараларны) үткөрүгә чараларның иң чик күләмен гамәлгә ашыру еллары буенча бүлү.

18. «Интернет» мәгълүмат-коммуникация челтәрендә инициативалы проект турында мәгълүматны бастырып чыгару (халыкка җиткерү) һәм урнаштыру тәртибе

1. Инициатив проектны Теләче муниципаль районы башкарма комитеты тарафыннан карау турында, инициатив проектны гамәлгә ашыру барышы турында, шул исәптән акчаларны куллану турында, аны гамәлгә ашыруда кызыксынучы затларның мөлкәти һәм (яисә) хезмәт катнашуы турында, гамәлдәге законнар нигезендә бастырып чыгарылырга (халыкка җиткерелергә) һәм муниципаль берәмлекнең рәсми сайтында "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә урнаштырылырга тиеш.

2. Инициативалы проектны гамәлгә ашыру нәтижәләре турында Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты хисабы гамәлдәге законнар

нигезендә басылып чыгарга (халыкка житкерелергә) һәм "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә муниципаль берәмлекнең рәсми сайтында инициативалы проектны гамәлгә ашыру тәмамланганнан соң 30 календарь көн эчендә урнаштырылырга тиеш.

Теләче муниципаль
районында инициативалы
проектларны тәкъдим итү,
кертү, фикер алышу һәм
карау Тәртибенә кушымта

Инициативалы проектларны конкурс нигезендә сайлап алу критерийлары,
аларның әһәмияте, аларга тиешле баллар һәм үлчәү коэффициентлары

№ т/б	Конкурс сайлап алу критериясе исеме	Конкурс сайлап алу критериясенң әһәмияте	Баллар саны	Авырлык коэффициент ы
1.	<i>(критерийлар төркеменң атамасы күрсәтелә)</i>			
1.1.	<i>(критерийның исеме күрсәтелә)</i>	<i>(критерийның әһәмияте күрсәтелә)</i>	<i>(тиешле критерийга ирешкәндә бирелә торган баллар саны күрсәтелә)</i>	<i>(берәмлек өлешләрендә үлчәү коэффициент ы күрсәтелә, критерий әһәмиятенә бәйле рәвештә, барлык авырлык коэффициент ы суммасы берәмлек тәшкил итәргә тиеш)</i>
		<i>(критерийның әһәмияте)</i>	90 балл	
		<i>(критерийның әһәмияте)</i>	80 балл	

⁵ Статъя муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы вәкаләтләре гражданнар жыены тарафыннан гамәлгә ашырыла торган жирлек өчен кертелә.

1. Теләче муниципаль районы Башкарма комитеты инициативасы проектын карау турында, инициатив проектны гамәлгә ашыруның барышы турында, шул исәптән акчаларны куллану турында, аны гамәлгә ашыруда кызыксынучы затларның мөлкәти һәм (яисә) хезмәт катнашуы турында

мәгълүмат бастырып чыгарылырга (халыкка житкерелергә) һәм рәсми сайтта урнаштырылырга тиеш (бастырып чыгару яисә халыкка житкерүнең башка ысулы күрсәтелә).

⁷Халык саны жирле шартлардан чыгып билгеләнә. Жыелышта катнашучылар санына карата проект бәясеннән, жыелыш үткәрелә торган территория халкы саныннан һәм башка факторлардан чыгып дифференциацияләнган таләпләр билгеләнергә мөмкин.